

การสร้างพลัง

ความหมาย

การสร้างพลัง (Empowerment) หมายถึง กระบวนการที่บุคคล องค์กร หรือชุมชน มีความสามารถในการควบคุมชีวิตหรืออนาคตของตน และมีการร่วมมือกันกระทำเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชีวิตและสิ่งแวดล้อมของตน ในปัจจุบันคำว่า การสร้างพลัง ได้รับความนิยมนำมาใช้ในวงการด้านสาธารณสุขมากขึ้น ซึ่งองค์การอนามัยโลก (WHO 1991) ได้ระบุว่า “เป้าหมายสุดท้ายของกลวิธีการดูแลตนเอง คือ การสร้างพลังให้ประชาชนสามารถกำหนดหรือจัดการสุขภาพของตนเองได้” ตลอดจนมีการกำหนดให้การสร้างพลัง เป็นลักษณะหนึ่งที่บ่งชี้ถึงสภาวะสุขภาพของบุคคลและชุมชน ตามแนวคิดของสุขภาพแนวใหม่อีกด้วย

ประวัติความเป็นมา

การสร้างพลัง ได้เริ่มต้นจากแนวความคิดของ เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) นักการศึกษาชาวบราซิลในช่วงปี ค.ศ. 1960 - 1970 โดยแฟร์ได้จัดการศึกษาให้ชาวบราซิลที่ยากจนให้สามารถอ่านออก เขียนได้ ด้วยการใช่วิธีการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนร่วมกันพูดคุยอภิปรายในประเด็นปัญหาที่ประสบและอยู่ในความสนใจ วิธีการดังกล่าวนอกจากจะทำให้เรียนรู้การอ่านและการเขียนหนังสือแล้ว ยังเป็นการสร้างพลังให้กับชาวบราซิลเหล่านั้น เนื่องจากการสอนของแฟร์ช่วยให้บุคคลได้เข้าใจปัญหาของตน เห็นความ

สามารถของตน มองเห็นความเป็นไปได้ในการร่วมกันแก้ไขอุปสรรค ซึ่งจะนำไปสู่การกระทำร่วมกันในการแก้ไขปัญหาและการเปลี่ยนแปลงชุมชนและสังคมที่ตนอยู่ให้ดีขึ้น

แนวคิดของการสร้างพลัง จะเน้นที่การส่งเสริมบุคคลและกลุ่มผู้ด้อยโอกาส หรือถูกกดขี่ จากอิทธิพลต่างๆ ให้มีทักษะและความสามารถในการแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ มีการเปลี่ยนแปลงชีวิตและสังคมของตนให้ดีขึ้น มากกว่าการมองการสร้างพลังในลักษณะของการทำให้บุคคลหรือกลุ่มมีอำนาจที่จะไปกดขี่หรือครอบงำผู้อื่น ดังนั้นจึงพบว่าการนำแนวคิดการสร้างพลังไปใช้ในการจัดการศึกษาให้แก่ประชากรกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ที่เป็นคนยากจน คนด้อยโอกาส หรือคนชั้นล่างของสังคม โดยมีการนำไปใช้ในพื้นที่ย่างๆ และมีการใช้ชื่อการจัดการศึกษาดังกล่าวแตกต่างกันออกไป เช่น การศึกษาเพื่อคนส่วนใหญ่ (Popular Education) การศึกษาแบบมีส่วนร่วมเพื่อการเรียนรู้หนังสือ การศึกษาเพื่อเสริมภาพ การศึกษาสำหรับผู้ที่ถูกกดขี่ การฝึกอบรมเพื่อการสร้างพลัง หรือโครงการสุขศึกษาเพื่อสร้างพลังแห่งตน ฯลฯ

ในอดีต คำว่า การสร้างพลัง ทางด้านสาธารณสุขใช้ในกรณีที่คนอยู่ในสภาวะการไร้พลัง (Powerless) หรือ การแปลกแยก (Alienation) หรือการไม่สามารถช่วยตนเองได้ (Helplessness) ซึ่งแสดงถึงสภาวะที่บุคคลไม่สามารถจะควบคุมชีวิตตนเอง รู้สึกว่าตัวเองไร้ความสามารถ ไม่มี

ความสำคัญ และไม่มีโอกาสที่จะทำอะไรได้ สภาวะดังกล่าวจะพบมากในคนที่มีความเครียดทางสังคม เช่น คนยากจน คนที่ไม่มีงานทำ สภาวะเหล่านี้ถือว่าเป็นปัจจัยเสี่ยงที่นำไปสู่ปัญหาสุขภาพหรือโรคภัยไข้เจ็บตามมา

วิธีการสร้างพลัง

การสร้างพลังให้แก่บุคคล องค์กร หรือชุมชน จำเป็นต้องใช้กระบวนการศึกษาที่เน้นการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งวิธีการศึกษาเพื่อการสร้างพลังจะมีลักษณะที่แตกต่างจากวิธีการศึกษาแบบดั้งเดิม โดยการสอนแบบดั้งเดิมจะเน้นครูเป็นศูนย์กลาง เน้นการถ่ายทอดความรู้ ที่ให้เรียนรู้แบบใช้ความจำ ส่วนการศึกษาเพื่อสร้างพลังจะเน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง โดยมีหลักการที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. การเรียนการสอนที่สนับสนุนให้บุคคลมองเห็นความสัมพันธ์ของตนเองกับสิ่งแวดล้อม และเชื่อว่าตนเองสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่และสุขภาพของตนเอง ชุมชน และสังคมได้

2. การเรียนรู้ที่เริ่มต้นจากประสบการณ์ของผู้เรียน แล้วให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์โดยใช้วิจารณญาณเพื่อไขปัญหาต่างๆ ของบุคคลเข้ากับปัจจัยทางสังคมที่เป็นสาเหตุ การเกิดความเข้าใจดังกล่าวจะนำไปสู่การปรับปรุงพฤติกรรมที่บุคคลกระทำอยู่หรือที่จะกระทำในอนาคตให้ไปในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม

3. การเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในทุกๆ ขั้นตอน ตั้งแต่การเลือกประเด็นในการเรียนรู้ที่เป็นที่สนใจและมีความสำคัญต่อผู้เรียน

การวางแผนกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการสนทนา และจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การประเมินผลตนเอง ตลอดจนการประเมินผลการดำเนินงาน

4. การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม คือการที่ทุกคนสอน ทุกคนเรียน โดยครูจะเปลี่ยนบทบาทหน้าที่มาเป็นผู้สนับสนุนการเรียนรู้หรือผู้ประสานงาน แทนการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ตามบทบาทเดิม การที่ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน นอกจากจะทำให้แต่ละคนได้เกิดความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงแล้ว ยังช่วยให้รู้สึกเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม มีการคิดและกระทำร่วมกัน ซึ่งการรวมกลุ่มกันนี้จะทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่ามีพลังสนับสนุนมากพอที่จะกระทำการแก้ไขปัญหาหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ต้องการ

5. การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงความรู้ ทักษะ ความรู้สึก และทักษะ ซึ่งอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทันที หรือมีการเปลี่ยนแปลงภายหลังเมื่อได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้จะนำไปสู่การกระทำเพื่อการเปลี่ยนแปลง โดยจะมีการสนับสนุนและกระตุ้นให้ผู้เรียนมีการวางแผนร่วมกันสำหรับการปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลง

6. การเรียนการสอนที่มีความยืดหยุ่น และเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง โดยจะมีการปรับเนื้อหา วิธีการ และสื่อการเรียน ให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและกลุ่ม รวมทั้งการเรียนรู้จะไม่จำกัดเฉพาะในห้องเรียน เนื่องจากผู้เรียนสามารถเรียนรู้สิ่งต่างๆ จากประสบการณ์จริงและจากการลงมือปฏิบัติด้วยตนเองได้ตลอดเวลา

7. การเรียนการสอนที่มีความสนุกสนานไม่น่าเบื่อ

จากหลักการดังกล่าว ทำให้เทคนิคที่ใช้ในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลังส่วนมากจะเป็นวิธีการที่ส่งเสริมให้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด และการวิเคราะห์ปัญหาที่เป็นจริงและที่ผู้เรียนให้ความสนใจ เป็นเทคนิคที่ส่งเสริมให้กลุ่มทำความเข้าใจและทำการวิเคราะห์ปัญหาที่กำลังศึกษาร่วมกัน เทคนิคเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับท่าทาง การเคลื่อนไหว การวาดภาพ การแต่งเพลง ฯลฯ โดยการที่ผู้เรียนทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ การแสดง ดนตรี และการประดิษฐ์สิ่งต่างๆ จะทำให้ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์ และการที่บุคคลมาร่วมกิจกรรมในการคิดและแสดงกิจกรรมร่วมกัน จะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกว่าตัวเองมีความสามารถ ได้รับการยอมรับ เกิดการนับถือตนเอง นำไปสู่ความรู้สึกมีพลัง และการรวมกลุ่มกันแก้ไขปัญหาในที่สุด

บทบาทของครูในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลัง

ครูผู้จัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างพลัง จะต้องมีการปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ประสานงาน (Coordinator) และเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Facilitator) แทนการเป็นผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดความรู้แต่เพียงอย่างเดียวตามแนวการสอนแบบดั้งเดิม เนื่องจากวิธีการศึกษาเพื่อสร้างพลังมีความเชื่อในความสามารถของบุคคลที่จะเรียนรู้จากประสบการณ์ที่แต่ละคนมี และนำมาแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ตลอดจนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นโดยตัวผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ในสิ่งต่างๆ จนเกิดความเข้าใจด้วยตนเอง ซึ่ง

เปรียบเสมือนการเกิดความรู้ใหม่ในตัวของผู้เรียนเอง ดังนั้นหน้าที่ของครูคือการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยการจัดบรรยากาศของการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมให้มากที่สุดในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็น และนำไปสู่การสร้างสรรคความรู้ใหม่ รวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาความคิดและทักษะในการปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลและสังคม

การวัดการสร้างพลัง

วอลเลอร์สไตน์ (Wallerstein) ได้เสนอแนะว่าการวัดการสร้างพลัง (Measurement of empowerment) ควรวัดให้สอดคล้องกับแนวคิดของกระบวนการเปลี่ยนแปลงของการศึกษาเพื่อสร้างพลัง (Empowerment education model) ดังนี้

แนวคิดที่หนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมของผู้เรียนในกิจกรรมการศึกษาหรือการกระทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน จะช่วยส่งเสริมให้บุคคลรับรู้ในคุณค่าและความสามารถของตน ตลอดจนเกิดความเชื่อว่าจะสามารถแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงสภาพปัญหาที่ประสบอยู่ได้ ซึ่งตัวแปรที่ได้ คือ การนับถือตนเอง ความเชื่อในความสามารถของตนเองที่จะควบคุมหรือเข้าร่วมในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาดังกล่าว

แนวคิดที่สอง คือ ผลที่เกิดตามมาจากการที่บุคคลได้รวมกลุ่มกันทำกิจกรรม ซึ่งอาจทำการวัดเครือข่ายทางสังคม แรงสนับสนุนทางสังคม หรือความพึงพอใจของบุคคลในการมีปฏิสัมพันธ์หรือรวมกลุ่มกันในชุมชน

แนวคิดที่สาม คือ ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม หรือสภาวะสุขภาพ

การวัดการสร้างพลังควรกระทำให้ครอบคลุมทั้งสามแนวคิดดังกล่าว ซึ่งการประเมินผลโครงการที่ใช้แนวคิดการสร้างพลัง ควรมีลักษณะเป็นโครงการระยะยาว เพื่อให้สามารถมองเห็นการเปลี่ยนแปลงสุขภาพ หรือการเปลี่ยนแปลงของชุมชนได้ นอกจากนี้การนำวิธีการประเมินผลเชิงคุณภาพ (Qualitative method) มาใช้ร่วมด้วย จะช่วยให้สามารถอธิบายผลของโครงการได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

แนวทางการนำไปใช้

แนวคิดของการสร้างพลังเป็นแนวคิดที่มองว่าบุคคลมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างของสิ่งแวดล้อมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่ (Ecological

construct) ซึ่งมีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคมที่พบว่าบุคคลและสังคมรอบข้างจะมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา บางครั้งบุคคลไม่สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือกำหนดชีวิตของตนได้โดยลำพัง เพราะได้รับผลกระทบจากสังคมรอบข้างการสร้างพลัง จึงเป็นแนวคิดที่สมควรนำมาใช้ในงานสุขศึกษาและการพัฒนาสุขภาพ เพราะเน้นการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคล และส่งเสริมการรวมกลุ่มกัน เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบาย สิ่งแวดล้อม หรือโครงสร้างอื่นๆ ที่จะนำไปสู่การมีสุขภาพที่ดีของประชาชนในชุมชน

กระบวนการสร้างพลังสามารถนำมาใช้ได้อย่างกว้างขวาง ทั้งในด้านการส่งเสริมสุขภาพ การพัฒนาบุคคล การพัฒนาชุมชน การปรับปรุงคุณภาพชีวิต ตลอดจนการก่อให้เกิดความเสมอภาคกันในสังคมอีกด้วย

นิตยา เทัญศิริรักษา

บรรณานุกรม

- Arnold, R., Brandt, D., and Burke, B. **A New Wave : Popular Education in Canada and Central America.** CUSO Development Education, Ontario Institute for Studies in Education-Adult Education Department, 1985.
- Bishop, A. et al. (eds.) **Basic & Tool : A Collection of Popular Education Resources and Activities.** Ontario : CUSO Education Department, 1988.
- Jurmo, Paul. "The Case for Participatory Literacy Education." in **Participatory Literacy Education.** p. 17-28. Edited by Fingeret, A., and Jurmo, P. Sanfrancisco : Jossey-Bass Inc., 1989.
- Shor, I, and P. Freire. **A Pedagogy for Liberation.** New York : Bergin & Garvey, 1987.
- Wallerstein, N. "Powerless, Empowerment, and Health Education : Implication for Health Promotion Programs," **American Journal of Health Promotion.** 6, 3 : 197 - 205 ; 1992.
- Wallerstein, N., and E. Bernstein. "Empowerment Education : Freire's Idea Adapted to Health Education," **Health Education Quarterly.** 15, 4 : 379 - 394 ; 1988.
- WHO. **Strengthening Self-Care at Home.** Regional Office for South-East Asia, New Delhi, India, 1991.